

György Lajos

Mit jelent materialistának lenni, ha nincs többé anyag?

A Föld Hangja – ahogy Theodore Roszak hallja és nekünk elmondja
(The Voice of the Earth, Simon and Schuster, New York 1992, p. 367)

Meg lehet-e fékezni, vissza lehet-e fordítani az emberi faj önpusztító és természetromboló magatartását? – kérdezte már sok zöld filozófus az elmúlt évtizedekben, s most új könyvében Theodore Roszak is. Neves szerzőnk úgy véli, hogy az ember – mint viselkedése tanúsítja – örült, tehát gyógykezelésre szorul. Könyvében egy új tudományág, az „ököpszichológia” alapjait mutatja be. Azt boncolgatja, hogy miként alakult ki a bolygót tönkretévő elmebajunk, a „modern” társadalom kóros körforgása, s milyen módon lehet az embert, az emberiséget meggyógyítani.

A szerző – mint korábbi könyvében is (Person/Planet) – James Lovelock Gaia-elméletére hivatkozik. Az angol tudós egy helyen kifejti, hogy a szépség élménye örömet, beteljesülést, gyönyört, izgalmat, sóvárgást okoz, s ez a szinte szédülést okozó, örökletes anyagunkban gyökeredző érzélem akadályozza, hogy bántuk és pusztítsuk az élővilágot, tápláló földanyánkat.

Roszak felveti a kérdést, hogy mi és miként nyomta el ama bolygó iránti öröklött lojalitásunkat, amely létrehozta az emberi tudatot és annak gondját viselte? Tanulmányában a pszichológia és ökológia közti szakadékot igyekszik áthidalni, vizsgálva az egyén és a bolygó szükségleteit. „A Föld jajkiáltása” – írja –, „hogy mentsük meg az ipari rendszer nyomása alól, azonos a saját jajsavunkkal. Olyan életre vágyunk, amely megszabadít bennünket, s olyan teljes személlyé szeretnénk válni, amire születésünk révén alkalmasak vagyunk.” Roszak hosszan és színesen elemzi az esztét vesztett fogyasztói társadalmat. Diákjait gyakran elküldi a nagy élelmiszer-áruházakba, hogy – semmit sem vásárolva – nézzenek körül, mi kapható ott, ami valóban kell az élthez és egészséghöz, és mi a felesleges, mi a hulladék? Felmérési velük, hogy mekkora hely kellene, ha csak a valóban szükséges dolgok lennének a polcokon? Meg kell nézniük, hogy az emberek miket vásárolnak – pipereszerket, cigarettát, italokat, festett cukrosvizet, papírt és műanyagot. Egyik „kedvence” a Taiwanon gyártott „neontelefon”. Egyik olyan, mint egy régi wurlitzer, a másik, mint egy várkastély, de mindegyik világit, miközben csenget. „Szörnyű dilemma” – fejt ki. Az illetet előállító gyár munkabért fizet, amin valaki eltarthatja a családját, s

egy eladósodott ország fizetheti a bevételekből a kamatokat. Az üzletek tele vannak számítógépes vacak játékokkal, azokon rengeteg gombbal és kapcsolóval. Az amerikaiak 50 milliárdot adtak ki ilyesmire a nyolcvanas évek második felében. Roszak eszmeileg és politikailag kemény zöld nézeteket képvisel. Elutasítja a vállalkozók visszatérő érvét, hogy az emberek ezt vagy azt akarják, mert az emberek akaratánál fontosabb a Föld akarata. Bűnösnek tartja pl. azt az intézményt (Competitive Enterprise Institute), mely még az óceánokat is magánkézre szándékozik adni, s a tenger fenekét, akár a földi farmokat, határokkal akarja felszabdálni, s elektronikus eszközökkel biztosítani a halak, bálnák, fókák fölötti tulajdonjogot.

Azt, hogy egy amerikai környezetvédő valóban hol áll, azon is lemérhetjük, hogy miként vélekedik a Harmadik Világ gondjairól. Roszak felháborodottan utasítja vissza Dél országainak kizsákmányolását, pl. a Világbank azon tervét, hogy személtérakó helyébe tegyék a Harmadik Világot. Roszak megállapítja, hogy örült kultúra a miénk!

Ismeri és visszautasítja a zöld mozgalommal szembeni legújabb amerikai hadjáratot. A vezető üzleti körök nézetei bemutatására Kenneth Chilton idézi: „...ezek a vélemények (t.i. a zöldek) olyan degenerált ideológiai vitához vezetnek, amely távol áll az egészséges tudományos és gazdasági elvektől. Az ökoszisztéma saját érdekében való megvédése kitöltetlen csekket jelentene. Az amerikaiakat arra kéri, hogy az északi foltos bagolyhoz vagy a delta bűzös-lazacához éppen annyira ragaszkodjanak, mint az emberi lényekhez. A legtöbb ember nem tudja magáévá tenni azt, hogy nem jelentősebb a Minden-ségben, mint a baglyok vagy halak.” Hasonlóan vélekedik Georg Reisman, aki a környezetvédelmet embergyűlölettől átitatott mérgeknek nevezi, amely épp úgy fenyegeti a kapitalizmust, mint a bolsevizmus vagy a náciizmus. Az FBI – fejt ki Roszak – most éppen annyira Amerika ellenségének tartja a zöldeket, mint korábban a kommunisztákat.

Az író tudja, hogy milyen módon kellene élnünk – amikor egy röpiratot ismerttet: „Nem elég ötven egyszerű dolgot tenni a földért, hanem ötven nehéz

dolgot kell csinálni.” A jegyzék kezdete:

1. Szedd szét a kocsidat!
  2. Legyél teljesen növényevő!
  3. Termessz magad főzelékféléket!
  4. Kapcsold ki az áramszolgáltatásodat!
  5. Ne legyenek gyermekeid!
- Ez nem teljesen humoros dolog — teszi hozzá...

Könyvének három része a pszichológia, a kozmológia és az ökológia címet viseli. Az első két rész az alapokat ismerteti, a harmadikban összegzést, ha úgy tetszik, szintézist kapunk.

KÖNYVE ELSŐ RÉSZÉBEN arról ír, hogy valaha minden pszichológia „ököpszichológia” volt. Aki a lélek gyógyítására törekedett, az természetesnek vette, hogy az emberi lélek szorosán a világunkba ágyazott, amelyen osztozunk az állatokkal, a növényekkel, az ásványokkal és a kozmosz összes láthatatlan hatalmával. Miként a régi időkben minden orvoslás ‘holisztikus’ volt – a test, a tudat és a lélek együttes gyógyítása, úgy valaha minden pszichoterápiának kozmikus kapcsolatai voltak. A nyugati pszichiátria ezzel szemben elszakítja a ‘belső’ világot a ‘külső’ világtól.

Fontos célunk összekötni a létezés két birodalmát, a nagyot és kicsit, magaszt és alacsonyot, belsőt és külsőt, s a tudományt el kell hozni a metafizika határára. Roszak a misztikusokat említi, akik gyakran szóltak minden dolog egységéről.

Mennyire meghatározottak, vagy bizonytalanok az Én határai? Roszak mindvégig gyakran és vitázva idézi Freudot, aki szerint „a ‘mindenséggel való egység’ úgy hangzik, mint egy valási vigaszt íránti törekvés”, és az uralkodó tudományos szellem nevében az ilyen törekvést ‘neurotikusnak’ nevezte, bár ehhez öszintén hozzátette: ‘az egyén határai nem állandóak’. „Eleinte mindent magában foglal, aztán elkülönül a külső világtól. A mi én-érzésünk összezsugorodott, az egyén és a világ között valaha létezett, mindent felölelő szoros kapcsolatnak csupán maradványa.”

Freud úgy látta, hogy a jól kialakított és megvédelmezett ÉN, amit a tudomány „normálisnak” és „egészségesnek” tart, „összezsugorodott maradványa” valami nagyobbak, ami régen

harmonikusan össze volt kapcsolva a világgal. Freud egy nirvána-elvről is írt: ezen a nyugalom, a megsemmisülés utáni vágyat értette – ez *Roszak* olvasatában Buddha eszméinek „tanulatlan” idézése, mert a buddhizmus a vágyak felszámolását tanítja.

Freudot többen bírálták redukcionista felfogása miatt, így tanítványa, Jung is. Nála a nem-anyagi kollektív tudattalan tartalmazza az emberi faj összetett bölcsességét. A tudatban rögzült az archetípusok, jelképek nyelve, és átlépve a szűk kulturális határokon, a tudatot, lelket közelebb hozza a megvilágosodáshoz.

A főáramlat professzorainak – Junggal szemben – viszont az a fölfogásuk, hogy a tudat – az agy – atomok és elektromosság összessége, és mindez a tudomány világához tartozik. Freud egyetért velük abban, hogy ez a természeti jelenségek egyetlen lehetséges tanulmányozási módja; Jung látszólag elhagyja a tudományt.

Roszak felveti, hogy korunkban igen fontos lett a környezet szerepe egészségünkben-jólétünkben: a mai betegségek a természeti népeknél nem léteztek. A gyűjtögető, halászó-vadászó törzsekben a gyerekek a szabad ég alatt születtek, madárdal és a természet illatai közepette. A régi, animisztikus világképnek a test és a tudat egyaránt része volt, s szoros a természeti világgal való kapcsolat – a megnyomorodás a földműveléssel kezdődött. Az ember ősi viszonya a természethez: adás és elvétel, udvariasság és tisztelet; az elejtett és megölt állatoktól bocsánatot kell kérni, áldozatot és kárpótlást kell felajánlani. Őseink ezen érzékenységet elvesztették, és ez magyarázza az ökológiai változást, az örülethez vezető lelkiállapotunkat is.

Mégis, a Lovelock által említett ősi ökológiai összhangunk nyomai az evolúciós múlt örökségeként ott lappanganak bennünk, mint örökölt képességek, tudatunk mélyén emlékszünk arra az időre, amikor az emberi és nem-emberi még egészség kapcsolatban állt egymással.

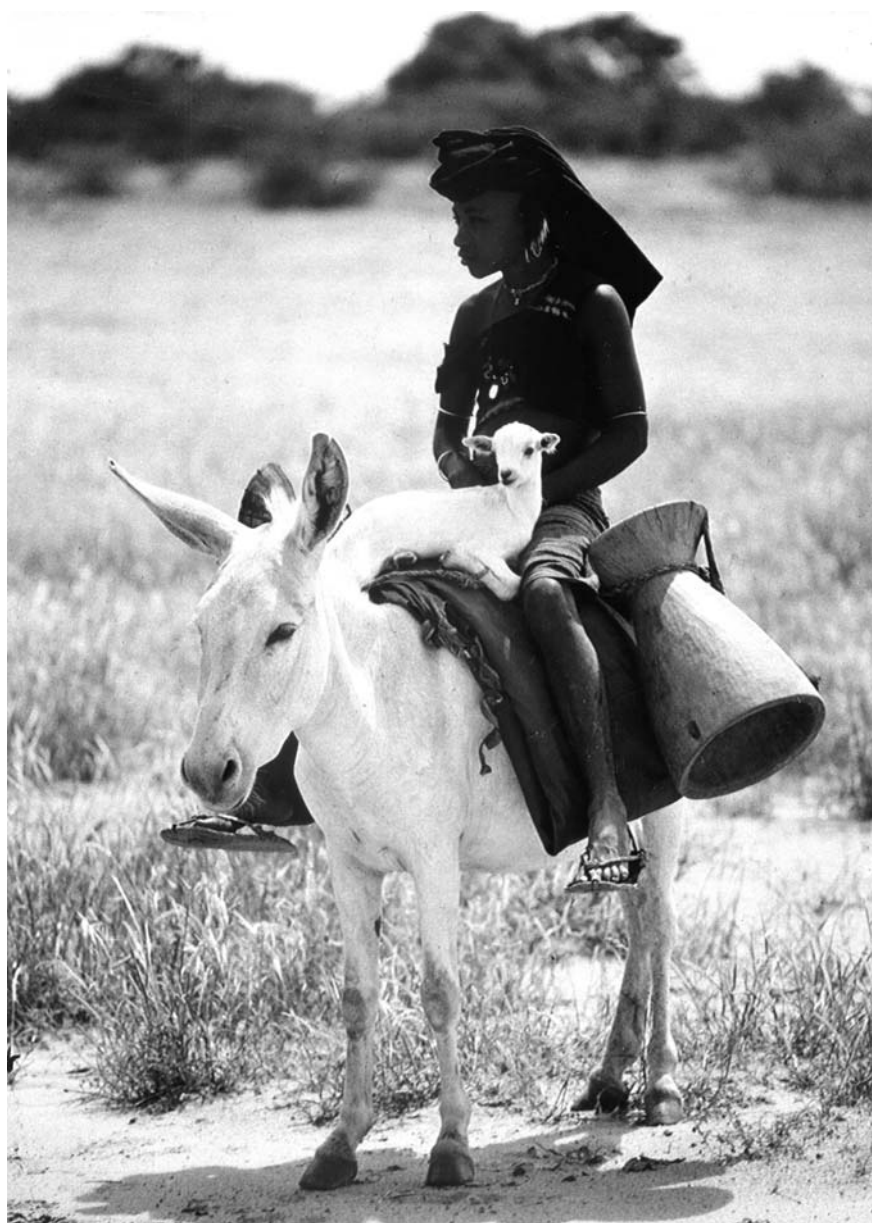
A viselkedésünket szabályozó ösztönök helyébe a kultúra lépett, az lett a „második természetünk”, amely a nevelés és a társadalmi szabályok révén hat reánk. Elveszett az ember előtti psziché spontán környezeti kapcsolata, az a képesség, hogy feleljünk a jelekre és engedelmessédjünk a kéréseknek. Elveszett az állatoknál meglévő azonnali válaszadás, ehelyett kialakult a szertartás, a mítosz, a jelképrendszer – olyan tanok és képek, amelyek valaha az ösztönök körébe tartoztak. Amit egyszerűbb teremtmények egy szagból, színből, az éhségből fognak fel, azt nekünk a népmesékből vagy vallásos szertartásokból kell megtanulnunk. Talán itt van a művészet eredete. A primitív művészet naivitása és tisztasága ebből származik – gondoljunk az énekekre, mozdulatokra is.

Roszak nem hisz abban, hogy a „pogányság” mindig „vakaságot” jelentett. Inkább mi vagyunk a vakok. Elvesztettük azt az érzékünket, hogy úgy lássuk a világot, mint ők látták, hogy ÁTLAS-SUNK a dolgokon, mint ők tették. A dolgok a régiek számára átlátszóak voltak. Azonban bármit támasztunk föl az animista érzékenységből, annak egybe kell fonódnia a modern tudománnyal; mennél mélyebbre hatol a modern tudomány a dolgokba, annál inkább talál utalásokat és nyomokat az ősi animista világban A KÖZMIKUS TUDATRA! Az ökológiai tudattalan megismerése és föl-tárása révén új természetfilozófiát kell teremtenünk. Fel kell élesztenünk a bennünk lévő „vad” maradványt, hogy az találkozzék korunk környezeti szükségességével. Ezért fontos a Gaia-elmélet és az Antropikus Elv – vezet át a szerző könyve KÖVETKEZŐ RÉSZÉBE. Ezek irányítják első botladozó lépéseinket egy olyan tudomány felé, amely megszabadít bennünket mai gondolkodásunk értelmetlen és halott világegye-

temétől. Ezek az elméletek adják a lehetőséget a kapcsolathoz.

Az ortodox tudomány az elmúlt három évszázad alatt azt tanította, hogy a természet világa tőlünk távoli és idegen. A mai kozmológia, fizika és biológia megváltoztatta elképzelésünket a Mindenségben elfoglalt helyünkről. James Jeans, a neves csillagász mondja *The Mysterious Universe* c. könyvében: „...a tudás áramlata egy nem-gépi-es valóság felé mutat; a Mindenség egyre inkább egy nagy gondolathoz hasonlít, s nem egy nagy gépezethez.”

Amikor *Roszak* egyetemre járt, nem Jeans eszméi képezték a fő irányvonalat. Filozófiai tanulmányai során inkább Russell tanait kellett magáévá tenni: „Az ember eredete, növekedése, reményei és félelmei csak az atomok véletlen kapcsolatainak a következménye. Semmiféle szenvedély, hősiesség, sem a gondolkodás vagy érzések ereje nem őrzi meg az ember létét a sir után; a korok minden munkálkodása, minden elhivatottság, sugallat, az emberi szellem fő-

nyessége arra lesz ítélve, hogy eltűnjön a Naprendszer halálával és az ember teteteinek a templomát eltemeti a Mindenség salakja. Ez annyira bizonyos, hogy semmiféle, ezt a nézetet elvető filozófia nem állhat meg a talpán...” Hasonló Jacques Monod véleménye is: „Egyedül a véletlen a forrása minden újításnak, minden teremtésnek a bioszférában. Tiszta véletlen, szabad és vak véletlen áll az evolúció gyökerénél: a biológia központi fölfogása ... az egyedüli elképzelhető elmélet... és semmi sem engedi meg azt a föltételezést – vagy reményt – hogy ezt a nézetet újra kell értékelni.”

Amikor Russell a fenti sorokat leírta, a pozitívizmus uralkodott, s a filozófusok feladata az volt, hogy „megtisztítsák a kultúrát a babonáságtól és érzelmes fecségtől”. *Roszak* felteszi a kérdést, hogy lehet-e a világ valamiféle vak véletlen eredménye? Vagy van-e a természetben nyoma valamiféle tervezésnek, amely értelem jelenlétére utalna? Lehet-e az élet és a tudat véletlen jelenség, miként Freud és Russell föltételezték?

Roszak elfogadja a „Felvilágosodás” politikai eszméit, mert azok képezik a nyugati gondolkodás alapjait. A klerikális előjogok, mint arisztokratikusak, ellentétesek a demokráciával. Az évek során azonban kételyei támadtak a filozófiai célokot illetően, amelyet összekötöttek a forradalom politikájával. *Roszak* istenfogalom nem azonos a keresztények, zsidók, mohamedánok istenfogalmával, az övé inkább irányul a tudatosságra, mint az istenségre, egy atyai hatalomra. A materializmus azt tanította, hogy minden anyagi; az anyagra véletlen erők, energiák hatnak, véletlen módon; az idő folyama végtelen, ami alatt a tudattalan erők létrehozzák az anyagot és a tudatot is. Ami történt, véletlenszerű volt, nem kellett hozzá Isten. Ez volt a világi katekizmus, mielőtt Planck, Bohr, Heisenberg, de Broglie lerombolták a materializmus utolsó bástyáit is. Az anyag már nem volt többé egyszerű és alapvető. A „dolgok” helyébe „események” léptek, néha igen ellentmondó módon. Az anyag, energia és üres tér közti határok eltűntek, s a korábban „fizikainak” mondott világ képe is szétfolyt. Az atomok helyére a „részcské” kerültek, de azok már nem voltak többé az atomok részei, a nagyközönség nyelvén meghatározhatatlanok és homályosak maradtak. Egy „részcské” lehet egy átmeneti lökés vagy töltés vagy csomó, amely a tér-idő görbéjén utazik, s nem fogható föl tárgyként, dologként.

Roszak megkérdi: MIT JELENT MATERIALISTÁNAK LENNI AKKOR, HA NINCS ANYAG TÖBBÉ? Korunkban ugyanis megszűnt az anyag és szellemiség merev szétválasztása.

Roszak sokat foglalkozik a véletlennel, azzal, hogy mennyire csekély a valószínűsége, hogy véletlenül létrejött volna a maihoz hasonló Mindenség? Ludwig Boltzmann szerint ehhez $10^{(10^{80})}$ (tíz tíznek a nyolcvanadik hat-

ványán) évre lenne szükség. Fred Hoyle és Chandra Wickramasinghe is számolták annak a valószínűségét, hogy az élet ilyen irány nélküli dolgokból született volna. 20–30 aminosavra nézve 10^{40000} (tíz a negyvenezrediken) valószínűséget kaptak..., s John Gribbin úgy számol, hogy ha a Big Bang óta a kiterjedés sebessége csupán $10^{(-60)}$ -ad (tíz a mínusz hatvanadikon) résszel eltérne a jelenlegitől, akkor sosem alakultak volna ki galaxisok, bennük a csillagokkal. Sosem lett volna Föld, ember, intelligencia.

Ezek a gondolatok nem annyira újak. Lawrence J. Henderson még az első világháború előtt meg volt győződve arról, hogy van egy működő tényező: a „környezet alkalmassága”. Olyan fizikai és vegyi tulajdonságok vannak, amelyek mintegy előkészítették az élet megjelenését és evolúcióját. Hendersonra különösen a víz fizikai jellemzői és a szerves kémia alapjait képező elemek sajátosságai gyakoroltak mély benyomást. A víz kedvező sajátosságai: oldószer, felületi feszültsége van, kitágul, ha megfagy és a jég úszik a vizek felszínén. Mindebben Henderson teleológiai tényezőket látott, melyek az élet fenntartását segítik elő. „Fel kell tételeznünk, hogy a környezet alkalmassága legalább annyira régi, mint a periódusos rendszer, mint az elemek evolúciója, ha egyáltalán evolválódott.” Abban az időben semmit sem tudtak a táguló világegyetemről, a kozmikus evolúcióról. Elméletét mégis arra a lehetőségre alapozta, hogy a fizikai anyagoknak is volt történelmük, és történelme során az anyag alakította a környezet alkalmasságát, és egy adott pillanatban létrejött az élet – talán nemcsak a mi bolygónkon. Meg volt győződve róla, hogy más bolygók is evolválódott a szerves élet.

John Wheeler kifejti, hogy a Mindenség az emberhez alkalmazkodott. Képzelnünk el egy Mindenséget, amelyben a fizika dimenzió nélküli állandói egyik vagy másik irányban néhány százalékkal megváltoztak volna. Ember sosem lett volna egy ilyen Mindenségben. Ez az antropikus elv legfontosabb pontja. Eszerint az egész gépezet és elrendezés közepén van egy életet adó tényező. Tekintők-e ezek véletlenek? Ez az a pont, ahol a tudomány és a teológia kapcsolódik, legalább is közeledik egymáshoz.

Az antropikus elv az életet és a tudatot a kozmológia középpontjába helyezi. Ennek részletes tárgyalásán túl *Roszak* foglalkozik a rendszerelmélet azon fölismerésével, hogy a rendszer részei úgy cselekednek, mintha az egész akaratával s a vetélkedés/együttműködés viszonyával rendelkeznének (kifejtve, hogy a szimbiózis a globális homeosztázis fenntartásának eszköze, az evolúció legsikeresebb stratégiája).

Roszak nevetségesnek itéli azokat, akik tagadják a természetben meglévő szándékosságot, holott ez a gondolat átítatja minden kimondott szavukat. Élén jár ebben a vonatkozásban Richard

Dawkins, „az utolsó ateista harcos”. Ő az ortodox darwinizmust a vallásos nézetekkel szemben védelmezve kitalálta azt a szürrealista nézetet, hogy léteznek önző gének, amelyek előreviszik az evolúciós folyamatot. Írásai hemzsegek a működő gének antropomorf jellemzésétől. Dawkins úgy beszél a megismerésről mint játékosokról, vetélytársokról, evezősokról, programozókról, sőt chicagói bűnözőkről: „oktatnak”, „tanácsokat adnak”, „harcolnak” és természetesen önzöek.

Részletesen olvashatunk az entrópia elméletéről. Ezen feltételezés azt állítja, hogy korábban nagyobb „rend” volt a Mindenségben, mint most van. De ugyan mi is volt ez a rend? Egy terjedő villanás, sugárzás, amiben anyag sem létezett. Az energia-összpontosuláson túl miként lehet ezt rendnek nevezni? A Big Bang, a nyers, alakatlan energia a „rend” hiányát jelentette. Mitológailag ez volt a káosz. („A föld kietlen és pusztá vala...”) Az entrópia olyan rendszerre jellemző, mely sem energiát, sem anyagot nem ad le a környezetébe, és nem is vesz fel onnan, egysúlyba jut. Egyesek zártnak, mások elszigeteltnek nevezik az ilyen rendszert. Az ilyenre jellemző a növekvő entrópia. Azonban a természetben nem találunk zárt rendszert. Ilya Prigogine és Paul Glansdorf írt arról, hogy amíg egy nyitott rendszer kívülről kap energiát, nem épül le, hanem önszerveződé lesz.

A szerző részletesen – és korántsem dicserően elemzi Pierre Teilhard de Chardin munkásságát. Bírálata szerint az Omega-pont statikus és transzcendens, Dante Isteni színjátékára emlékeztet. Ott, a paradicsomban mindenki egy hatalmas mennyei róza személytelen szirma lesz. Semmi sem mozog, semmi sem változik, semmi sem történik. Teilhard egy hiperperszonális állapotról beszél, de nehéz belátni, hogy a személyes lélek képes fennmaradni egy mindenkit magába ölelő isteni személyiségben. Elérkezünk a teokratikus totalitarizmus legmagasabb fokára. *Roszak* véleménye, hogy Teilhard következetes (bonyolultság, egyesítés, konvergencia, megasztentézis, egyhangúság, központosítás), de ez az autoritárius központosítás nyelve. Ez a fajta hierarchia az emberi társadalomban igen régi, a folyamati kultúrák jól ismerték, ez Orwell Big Brother társadalma. *Roszak* helyenként gúnyolódik Teilhardon, nem tud azonosulni vele, mintha nem igazán értené a mondanivalóját. Pedig biztosan nem véletlen, hogy neves filozófusok, mint Henryk Skolimowski, Peter Russell vagy Jacques Grinevald szívesen hivatkoznak rá, méritenek belőle. S Teilhard Omega-pontjáról sok minden eszünkbe juthat: a cél is, amit sem elképzelni, sem elérni, sem megismerni nem feladatunk és nincs rá lehetőségünk. A magam részéről az Omega-pontot felfoghatom a Kozmosz és lényei közös Nirvánájának is, amiről vitázni nem, legfeljebb elmélkedni érdemes.

A KÖNYV HARMADIK RÉSZÉ az összegzés. Sok mindenre visszatér itt, amivel már korábban foglalkozott. Az összegzés lényege, hogy ha van egy integráló intelligencia a Földön, az nem emberi intelligencia. Az nagyobb és ősbib, bölcsőbb, és fennmaradása érdekében követi a feladatát. Metafizikai értelemben ez a LÉLEK: a testi élet princípiuma, amit csak Isten tud teremteni, de ami a tudat igényeinél alapvetőbb szinteken működik. A latin ANIMA közelebbi kapcsolatot sugall az animality-vel (ösztön), mint az intellektus. *Roszak* deizmusa különbözik Voltaire, Jefferson, Locke deizmusától, körvonalai a rendszerelmélet révén alakultak ki, s nem igényli a személyes Isten támaszát.

Képzletben levét egy Gaiáról készült filmet. Miként jelentek meg az ember tevékenységének jelenetei, mit jelentett a városok kialakulása, miként tűntek elő az utak, erődök, vízcatornák, majd az ipari városok, megalopoliszok, miként betegedett meg Gaia – „városhimlőben”. A városok mindent birtokolnak, irányítanak, elfogyasztanak. A természet maradványai a városok játszóterei, a fáradt turisták pihenőhelyei. A parazita városi települések megbájlják a föld minden anyagát, s több hulladékot adnak le, mint amennyit a természetes körök megtisztítani képesek. A városhimlő végső szakaszába jutott. Ebben a részben az ökológiai Én csírát keresi, s igyekszik megtalálni annak filozófiai-irodalmi gyökereit. Visszamegy Kropotkinhoz, aki arra a következtetésre jutott, hogy az emberi természet alapvetően etikus. Ezzel szemben az olyan ideális állapot volt, ahol önálló emberek alkotják a társadalmat, olyan önálló emberek, akik mindenkire etikai gondoskodással fordulnak. Nem kell rendőrség, bürokratikus apparátus. Miért kellene, folytatja a gondolatot *Roszak*, ha az etikai tudattalan adja a társadalom kötését? Ha ilyen etikai tudattalan nem létezik, semmiféle politikai erő és bürokrácia nem képes összehozni és összetartani a társadalmat. Ha viszont létezik, akkor mi saját magunk, spontán módon szerveződünk család-klánná, bandává, törzssé, céhhé, faluvá, várossá. Ez a működő társadalmi ökológia. Részletesen ismerteti Marshall Sahlins írását a „kőkorszaki gazdaságról”, aki a vadászok és gyűjtőgyűjtők társadalmát tekinti az eredeti bőség társadalmának. „A legtöbb primitív nép nem sokat birtokolt, de nem volt szegény. A szegénység nem a javak mennyiségétől függ, hanem társadalmi helyzet, az emberek közötti viszony, a civilizáció találmánya.” *Roszak* itt Platonra hivatkozik, aki azt tanította, hogy a szegénység nem a kevés tulajdonság, hanem a nagy vágyakat jelenti, de nem idézi a Buddha azon beszédét, melyben a vágyak okozta boldogtalanságról, a vágyak megszüntetésének szükségességéről szolt.

Roszak számára fontos személy Lewis Mumford, aki utolsó könyvében – *The Pentagon of Power* – új fogalmat javasolt a gazdasági gondolkodásban – a teljességet (plenitude), az elégség (enoughness) érzetét, amit akkor lehet elérni, ha az emberek azt kérik: „Gazdagságot – MINEK?” A teljesség uralma megengedi a nagy kiadásokat, ha az ember a tudás, a szépség, a szeretet iránti magasabb igényeit akarja kielégíteni, de szigorú a kevésbé értékes célok esetében. A teljesség nem gazdasági fogalom, a piacon nem mérhető. Arra buzdít bennünket, hogy határozzuk meg valós szükségleteinket, egyénileg és társadalmilag. A közgazdászok azonban azt mondják, hogy ez filozófia, és nem gazdaságtan.

Ebben a részben említi a matriarchátus-patriarchátus viszonyát: a patriarchális Én sérti mind a környezetet, mind a női személyiséget. A férfiaknak éppen úgy részt kell vállalniuk a gyerekeknvelésben, mint a nőknek... Úgy véli, hogy az a mód, ahogyan a világ alakítja a fiúgyerekek tudatát, közel van a környezeti gondok gyökereihez. Amíg a férfiak uralják a tömegtájékoztatót, és a műsor csak olyasmí, hogy terminátor, likvidátor, megsemmisítő, csúcsfegyverek stb., addig nem tudjuk magunkat megszabadítani a megsemmisítés erkölcsétől. Odakötődik a 12 éves gyerek lelkéhez, s ez lesz benne, amikor 30 éves üzletember, 40 éves ezredes vagy 50 éves politikus lesz belőle. *Roszak* szeretettel szolt Aldous Huxley késői, *Sziget* című könyvéről, amely – úgymond – átfogó ökológiai utópia. Huxley meggyőződése volt, hogy a vallás és a tudomány végül méltóságteljes, egymást kölcsönösen támogató egységben fog összeolvadni. Szerinte az „örök filozófia” (az egyetemes tanítás, melynek gyökerei a nagy vallásos hagyományokban találhatók) nem igényli, hogy a modern tudomány tanításait félreseperjék. Utópiájában az óvodában kezdődik a mély rendszerek tanulmányozása és a bevezetés a vallásokba és az erkölcsstanba. A tudomány mindennek a viszonylásait tanítja. „Az elemi ökológia egyenesen az elemi buddhizmushoz vezet”, írta.

Könyvének utolsó részében azzal foglalkozik, hogy a tudatalatti Én milyen mértékben tartalmaz ökológiai elemeket, milyen kapcsolatban áll a tudatos Énnel? A tudatalatti Én támogatja a tudatos Ént, máskor az szelídíti meg a vadságot, hogy az társadalmilag elfogadható legyen. Amit a tudatalatti Én megőriz hosszú érisi folyamatából, az ökológiai intelligenciánk kincsestára. Konok, mélyen ellenáll minden társadalmi formával szemben, amely veszélyezteti az ember és a természet harmóniáját. A megszelídítetlen önzése kapcsolatot jelent a psziché és a kozmosz között, amelynek távoli eredete visszanyúl a Big Bang-ig. Ahogyan létezik „a test bölcsessége”, melynek jobb érteke van az egészség iránt, mint az orvos-

tudománynak – úgy létezhet a tudattalan bölcsessége is, amely tudja, hogy van egy olyan egészség, amely jobb minden pszichiátriai iskolánál. Annak normalitási állandói lényegében szükségéből eredő társadalmi védekezést jelentenek.

Számunkra hallatlanul fontos, hogy mit teszünk a gyerekekkel. Thomas Traherne így fogalmaz: „A gyerekek a világ örökösei, és látják azokat a titkokat, amelyeket a tanultak könyvei sosem tárnak föl.” A zsidó-keresztény és iszlám kultúrában felnőni azt jelenti, hogy megfojtjuk örömünket a Traherne-féle természeti titkokban, és e helyett bizalmatlannok, sőt ellenségesek leszünk a természettel szemben. Tiszteljük az érzelmileg deszakrált tárgyilagosságot, ami a modern tudomány ideálja. Nem építünk a gyerekek természet iránti belső ragaszkodására, ellenkezőleg, kételyeket ébresztünk bennük. Tudatalatti Énünket megfosztjuk a veleszületett ökológiai bölcsesség jelentős részétől. A baj ott kezdődik, amikor az újszülöttet a kórházban elválasztjuk az anyától, megsértve a gyerek várakozását. Ezért nálunk kiabálva lép a világba, de a hagyományos társadalmakban nem. Kiabálása – tiltakozás. (Charlene Spretnak beszámol arról, hogy 3 napos gyermekét a júniusi meleg éjszakában kilopta a kórház kertjébe, és bemutatta a fenyőknél, virágoknak, a holdnak, a csillagoknak – a kozmikus társadalomnak. A mai pszichoterápia nem igyekszik felkelteni az igényt a tiszta levegő, a madarak éneke, a fák, a tenger, a hegyek, a folyók iránt.) Nem képes kezelni a fő bajokat az a pszichiátria, amelyik szexre, családra, társadalmi viszonyokra korlátozza magát – de nem foglalkozik a tudattalan ökológiai szintjével. Minden pszichológia a neurózis gyökereit keresi, és azokat az erőket, amelyek gyógyítják a zavart pszichét. Nyomoznak a titkok között, a valódi identitás kulcsai után. Freudnál ez az incesztus és gyilkosság, Jungnál a mítoszok, szertartások, vallásos jelképek maradványai, Reichnél a megghiúsított orgazmus-energia tartalékai stb. Csak a Gestalt iskola keres mélyebb biológiai összefüggéseket a gyógyításhoz, csak ők használják az ökológia fogalmát. *Roszak* szerint az ökológiai Én a narcizmusból született, amely bátran vallja a szeretetet és elragadtatást önmagá iránt, aki nem vetélkedő, hanem figyelmet, tiszteletet érdemel. Ha tömören akarom összefoglalni a könyvet, számomra annak fő mondanivalója a következő: *A kozmosz és a föld (Gaia) – él, célja van. Tudatuk is van, de az számunkra, az ember számára megfelfejthetetlen és megismerhetetlen. Az ember megjelenése a mindenségben szükségszerű, nem véletlen. Az ember, aki evett a tudás fájának gyümölcséből, igyekezett elfeledni, amit a mindenségtől – Istentől kapott. Saját játéka, hatalma, önzése érdekében elnyomja legjobb (isteni, kozmikus) Énjét, ökológiai tudattalanját. Célunk annak felszabadítása, megismerése.*

Forrás: ETK honlapja